

1. Általános megjegyzések

A 22 oldalas irodalomjegyzékkel és 7 függelékkel ellátott értekezés a pályázó évtizedes kísérleti és mintegy két évtizedes kétnyelvűség kutatói munkásságának összefoglalása. Központi empirikus anyagai a kétnyelvű mentális szótár szerveződésével és hozzáféréssel, valamint a különböző szintű kétnyelvűek mondatmegértésével kapcsolatosak, kiegészítve néhány adattal a nyelvváltásról, s impressziókkal a kétnyelvű identitásról.

Az opponens feladata nem könnyű. A szerző „kísérletes nyelvészetnek” nevezi megközelítését. Ez egy újonnan terjedő terminus, ami két célt szolgál. Magasabb piedesztálra emelni a nyelvészetet, mondván, hogy a kísérletes az komoly dolog, ugyanakkor kivonni a pszicholingvisztika mára bevetté vált, a kognitív pszichológia módszertani elveit – például anyagbemutatóját és adatfeldolgozását – tükröző kontrollja alól. Ezt a rejtett üzenetet nem értelmezem. Nem térek ki a szintén mai trendeket tükröző ’agy retorikára sem’, ugyanis az eredmények viselkedéses értelme szempontjából nemigen relevánsak a néhol beiktatott idegtudományi kitérők. Úgy bírálok az értekezést, mint egy szokásos kísérleti pszicholingvisztikai munkát, ahol maguk a vizsgálati személyek egy szociálisan nagyon érzékeny, magában is vizsgálendő csoportból, a tágan vett kétnyelvűek csoportjából valók.

2. Az értekezés fontosabb érdemei és eredményei

A munka empirikus része 8 vizsgálatot, s tucatnyi adatelemzést tartalmaz. Bizonyos vizsgálati anyagokat ugyanis több szempontból elemez.

1. Színmegnevezés

2. Színasszociáció

3. Szóasszociáció

ennek második nyelvi fonetikai

szemantikai elemzése

szintagmatikus-paradigmatikus feldolgozása

4. képleírás

5. beszélgetés

6. szódöntés

7. szódöntés előfeszítéssel

8. mondatmegértés különböző csoportoknál

Az értekezés empirikus része elég világosan két részre oszlik. Az (1-5) anyag mind a személyek választásában, mind az ingeranyagban, mind az adatfeldolgozásban igen impresszionisztikus, nem alkalmas arra, hogy valóban kísérletileg alátámasztott téziseket mutasson be. A (6-8) vizsgálatok azonban a mai kísérleti kutatás professzionális eljárásait alkalmazzák, mind az ingeranyag tervezésében, mind magában az ingeradásban és a statisztikai feldolgozásban.

Az értekezést nem könnyű bírálni. Ennek részben megjelenítési okai vannak. A számos kísérleti munka szövegszerűen kevés belső szerkesztéssel jelenítődik meg, s a szerző sem tipográfiaiilag sem bekezdéseiben nem vagy csak szórványosan használja az elvárt szerkesztést (kérdések, módszer, ezen belül személyek, eljárás). Szerkezetileg az értekezés első közel 60 oldala elméleti-szakirodalmi bevezetés, mely az általános a kétnyelvűségre vonatkozó áttekintéseken túl elsősorban a mentális lexikonra összpontosít. Ezért is kissé zavar, hogy az egyes kísérleteknél újra kitér ezekre, az irodalmi összefoglalóban már érintett módszerekre.

Számomra a következőket bizonyítja az értekezés:

- a később életkorban kialakult kétnyelvűség következtében több a szintagmatikus asszociatív viszony a második nyelvben
- korai kétnyelvűek esetén a két nyelv állandó aktivációi miatt a lexikai keresés lassabb
- a beszédsebesség anyanyelven nagyobb, de egyénileg elég stabil a nyelvek között

- a szintaktikai sértéseket könnyebb észrevenni, mint a szemantikaiakat
- ez igaz a másodikon nyelven is
- figyelemre méltó tipizálást kapunk a kódváltás kognitív „mikrotényezőiről”

3. Kritikai megjegyzések és kérdések a jelölthöz

A személyek

Általános kérdés, hogy a vizsgálatokban résztvevő kétnyelvű személy csoportja igen heterogén. 12-13 nyelven beszélnek, sokszor 10 és 75 év között. Nem tudjuk meg, az egyes vizsgálatok mintái között an-e átfedés. Több vizsgálatnál semmilyen jellemzést nem kapunk az adott két nyelven meglévő készségeikről, el kell fogadjuk, hogy ’eléggé kétnyelvűek’.

Az egyes vizsgálatokkal kapcsolatos megjegyzéseimet és kérdéseimet sorra veszem.

A színmegnevezési vizsgálatban a személyek kis színlapocskák színét nevezték meg. Nem kapunk motivációt a 30 színlap kiválasztására, azok kategoriális s jellemzésére (Pl. a Munsell rendszer szerint, <http://munsell.com/>) s hiányzik a pontos utasítás. „30 színt kellett meghatározni a lehető legpontosabban. Nyelvi korlátozás nem volt, tehát azon a nyelven nevezték meg őket, amelyiken érzésük szerint a legjobb meghatározást tudták adni” (72. o.)

A színlapok oldalszámát (234-235. o) pontatlanul adja meg a szöveg, a valóságban a 287. oldalon vannak.

Az eredmények feldolgozása rendkívül impresszionisztikus. Átfogó százalékokat kapunk . 43 % konkrét színnév, ebből magyar 77, másik nyelv 23 % (72.o). Hasonlóak az árnyalatnevekre s az esetleges nemi hatásokra vonatkozó adatok. Az utóbbira nézve az átlagosan 3 %-os eltéréseket (83. oldal) úgy értelmezi a szöveg, hogy „a férfiak jobban kedvelik az egyöntetűséget, kevésbé törekszenek a valóság megfeleltetésekor a nyelvileg bonyolultabb jelölésre”. Egy ilyen fajsúlyos tételt komolyabban alá kellett volna támasztani.

A színmegnevezések összességét meglepő módon úgy értelmezi a szerző, hogy „A konceptuális szint vizsgálatakor az derült ki számunkra, hogy a fogalmi szint közös” (84. o.). A fokalitás erős meghatározó lenne, ami valószínű igaz, máshonnan tudjuk, de itt semmilyen bizonyítást nem kapunk rá, s semmilyen érdemleges összevetést a domináns s a másik nyelvre. Valójában a szerző is látja, hogy itt perceptuális prototípusokról lenne szó, mégis fogalminak nevezi őket.

Kérdéseim:

Miért ezt a módszert alkalmazta s nem az irodalomban általa is elemzett érzékenyebb Stroop próbát?

Mivel tudja pontosan alátámasztani a közös keret meglétét s meghatározó szerepét? Honnan tudjuk, hogy itt nem fordítási hatások vannak?

Képmegnevezési teszt

Nevezzen meg képeket, volt a feladat. A feldolgozás igen általános, ismét %-os adatokat kapunk.

Kérdéseim

Honnan származnak a képek, miért ezeket választotta? Nincs érv, miért nem valamelyik bevett, sokszor magyarul is bemért képsorozatból válogatott, például Székely Anna nemzetközi képanyagából

(<http://crl.ucsd.edu/~aszekely/aszekely/publications/Szekely2003PhD.pdf>.)

A diszkusszióban (101. oldal) azt mondja, mindegyik képnél a hiponím kifejezések fordultak elő legnagyobb számban. Közben a részletes eredményeknél mindenütt azt látjuk, hogy 70-80 %-ban az „adott fogalom lexikai megfelelője” szerepelt

Mentális lexikon asszociatív vizsgálata

Itt egy létező, a magyar egynyelvű csoportokon többször alkalmazott módszert használ, s alkalmaz, bár szórványosan van statisztikai elemzés.

A struktúrák elemzésében helyes a paradigmatis és szintagmatikus tipizálás, ugyanakkor (130-133) szegényes az irodalmi beágyazás. Cook és Gósy dolgozataira utal, de ennek hatalmas irodalma volt és van. (Nelson, K., 1977. The syntagmatic-paradigmatic shift revisited: A review of research and theory. *Psychological Bulletin*, Vol 84(1), 93-116).

Az elemzések szerint a késő kétnyelvű inkább szintagmatikus. Vagyis olyan, mint a korai egynyelvű.

A feldolgozás viszonylag kevés statisztikát mutat be, csak a 158. oldalon találtam 'próbákat', miközben igen sok trendről beszél.

Kérdésem

Mivel támasztja alá, illetve hogyan értelmezi azt, hogy (159. o) az életkorral nő a procedurális rendszer szerepe. Igen erős állítás ez, amit gondosabban alá kellett volna támasztani. Különösen mivel később, saját mondatmegértési anyagai alapján a 241. oldalon éppen azt állítja, hogy „feltételezzük, hogy a kései másik nyelv tanulók jobban támaszkodnak a deklaratív memóriára”.

Spontán beszéd elemzése

Képsorozatokról beszélt 22 kétnyelvű személy, képregényszerű anyagokról. Ebben a feladatban mindkét nyelven készítettek felvételeket.

A személyek gyorsabban beszélnek magyarul, s aki magyarul lassú, az lassú a másik nyelven is.

Spontán beszéd interjúhelyzetben

10 személy anyaga alapján érdekes minőségi tipizálása kapjuk a kódváltás tényezőinek.

Szódöntési vizsgálatok

lexikai, nyelvi, rímelési és szemantikai döntéseket hoztak kétnyelvű személyek egy számítógépes olvasási helyzetben.

Itt valóban előszelektált csoportokról s gondosan kialakított ingeranyagról van szó.

Meggyőző eredmények:

vannak fontos homofónia hatások a nyelvi dominancia függvényében

van fonológiai tudatosság hatás

kiegyensúlyozott kétnyelvűeknél versengés van a kélt nyelv között

Egyetlen kritikai megjegyzésem. A gyakoriságok figyelembe vétele talán még tisztább hatásokat eredményezne.

Mondatmegértés

Itt különböző gondosan kialakított mondattani és szemantikai rontások hatását vizsgálta mondatelfogadási olvasási helyzetben.

A fontosabb eredmények

A magyar megítélés gyorsabb

Anyanyelven a szemantikai feldolgozás lassabb, mint a mondattani nyelvtudás is számít

4. Értékelés és javaslat

Az értekezést jelentős integratív erőfeszítés eredményének tartom. Ugyanakkor min utaltam rá, igencsak kettébontható a benne szereplő empirikus anyag. A második rész eredményei meggyőztek a jelölt eredményeinek megbízhatóságáról.

Elismétlem, hogy mely téziseit fogadom el mint saját munkájával bizonyított tudományos tételt

- kései kétnyelvűség növeli a szintagmatikus asszociációkat
- korai időtől kétnyelvűeknél a lexikai keresés lassabb
- a beszéd anyanyelven gyorsabb, s egyénileg stabil a nyelvek között
- a szintaktikai sértéseket könnyebb észrevenni, mint a szemantikaiakat
- ez utóbbi igaz a másodikon nyelven is

Javaslom az értekezés alapján a nyilvános vita kitűzését, sz az értekezés elfogadását.

Budakeszi, 2015. január 18.

Pléh Csaba
az MTA r. tagja